



JURYRAPPORT

JENNY SMELIK-IBBY PRIJS 2022

Dit jaar is het tweeënveertig jaar geleden dat kinderboekenschrijfster Jenny Smelik-Kiggen overleed en negenendertig jaar geleden dat de prijs waar zij haar naam aan gaf voor het eerst werd uitgereikt. Veel is veranderd sinds toen. Wat betekent het voor de doelstelling van een onderscheiding als de Jenny Smelik-IBBY Prijs dat zij haar relevantie en misschien zelfs haar bestaansrecht aan maatschappelijke ontwikkelingen ontleent? Beweegt die dan ook steeds mee? Het is een belangrijke vraag waar de jury zich al in haar eerste kennismaking over boog.

Toen de Jenny Smelik-IBBY Prijs in 1983 voor het eerst werd uitgereikt, was die bestemd voor kinder- en jeugdboekenauteurs en -illustratoren die zich speciaal richtten op of een beeld gaven van kinderen van culturele minderheden (en hun 'thuislanden') in ons land. Vanaf 2018 moest de prijs boeken onder de aandacht brengen waarin culturele diversiteit een vanzelfsprekende rol speelt en waarin het beeld van de verschillende culturen opbouwend in plaats van problematiserend is. Die formulering sloot beter aan bij de toenmalige maatschappelijke opvattingen.

Vier jaar verder, in het heden, concludeerde deze jury dat het doel van de prijs in de definitie van 2018 naar de huidige maatstaven niet voldoende naar voren komt voor de uitgeverijen en het publiek. Ze besloot dat zij boeken zou bekronen die de aanwezigheid van meerdere culturen in de jeugdliteratuur bevorderen en dat die aanwezigheid op drie manieren vorm kon krijgen.

Allereerst kon een boek een verhaal vertellen vanuit een cultuur die in de Nederlandstalige jeugdliteratuur minder vertegenwoordigd is. De culturele context was in dat geval hét of een van de thema's. Die culturele context kon óók de achtergrond vormen van een verhaal. In dit tweede geval speelde het boek zich weliswaar af in een cultuur die in de Nederlandstalige jeugdliteratuur onderbelicht is, maar was dat niet nadrukkelijk het thema. In de derde plaats kon een hoofdpersonage of konden de illustraties in een boek de diversiteit aan culturen in een samenleving weergeven zonder dat daar überhaupt een cultureel thema aan verbonden was.

Met name die laatste groep boeken riep binnen het juryberaad vragen en bij vlagen ongemak op. *“Boeken bootsen de werkelijkheid na, en juist daarom is het belangrijk dat zij hun lezers een waaier aan perspectieven op die werkelijkheid bieden”* betogen Sara Van den Bossche en Anne Klomberg in *Jeugdliteratuur door de lens van etnisch-culturele diversiteit* (p. 9, 2020). Dat begint ermee, zo is de eenduidige mening van de jury, dat de afspiegeling van hoofdpersonages in de Nederlandse jeugdliteratuur een waarachtige reflectie van de culturele verscheidenheid in de maatschappij moet bieden. Zouden de boeken uit de derde categorie in die optiek niet gewoonweg een gegeven moeten zijn in plaats van dat ze een bekroning verdienen?

Het sentiment deed denken aan woorden die in het juryrapport 2020 van deze prijs werden geschreven, te weten: *“Moeten we niet concluderen dat het spijtig is dat de Jenny Smelik-IBBY Prijs (...) nog steeds bestaat? Wijst de aanwezigheid van de prijs er niet op dat culturele diversiteit nog steeds geen natuurlijk fenomeen is binnen de jeugdliteratuur, dat wil zeggen een vanzelfsprekend verschijnsel dat inherent is aan een multiculturele ofwel diverse samenleving?”*

De jury achtte de tijd nog niet rijp om boeken die de diversiteit aan culturen in een samenleving weergeven zonder dat daar een cultureel thema aan verbonden was uit de leeslijst te halen, al zou later blijken dat daar geen kanshebbers op een plek op de shortlist bij zaten. Diversiteit moest bovendien wel werkelijk vanzelfsprekend naar voren komen en niet met bijvoorbeeld een kind van kleur op de illustraties even snel zijn afgevinkt.

Nog geen gegeven, wel het streven? De boeken die de jury las vormen een fraaie afspiegeling van de ademende, alom aanwezige culturele evolutie. Nee, het bleek niet in alle gevallen vanzelfsprekend om (mensen uit) verschillende culturen te beschrijven zonder ongewild te stigmatiseren. Maar veel vaker was de jury gelukkig over de wijze waarop culturele diversiteit in de boeken vertegenwoordigd werd. Als we de bereidheid van uitgeverijen om boeken uit te brengen die een waaier aan perspectieven op de werkelijkheid bieden mogen afleiden uit de verruiming van het aantal inzendingen, dan stemt dat hoopgevend. De jury las ruim twee en een half keer zoveel boeken als twee jaar eerder en was verheugd dat er voor het eerst ook inzendingen uit Aruba, Curaçao, Bonaire, en Suriname bij zaten.

Jeugdliteratuur heeft steeds weer en meer gevarieerde verhalen nodig die met een breedbeeldlens naar de aarde kijken en iedereen die daar woont. Boekenkasten en kinderboekenfondsen die tonen: vanaf hier kun je de hele wereld zien. De jury hoopt dat deze transformatie en verrijking zich verankert en doorzet, dat het aanbod van jeugdliteratuur zich blijft verbreden en dat veel ongezien talent zich mag ontplooien. Of zoals Kazuo Ishiguro in zijn Nobelprijs-rede zei: *We must search more energetically to discover the gems from what remain totally unknown literary cultures, whether the writers live in faraway countries or within our own communities.*

Uit de meer dan honderd gelezen boeken selecteerde de jury na zorgvuldig beraad zes titels die op de shortlist van de Jenny Smelik-IBBY Prijs staan. Het zijn verhalen die kunnen dienen als loep waarmee de lezer inzichten over de wereld opdoet. Boeken die

laten zien hoe groot de wereld is. Die tonen dat moed, liefde, verstand, empathie van belang zijn en dat verbeelding overal is. Het zijn boeken die erkennen dat kinderen recht hebben op dit soort verhalen. Ze stellen hen in staat om hun verbeelding te hanteren en om te zetten in vragen en reflecties op zichzelf en de wereld om hen heen.

Uit de stapel van zes titels koos de jury twee boeken die zij met een prijs bekroonde. De eervolle vermelding van de Jenny Smelik-IBBY Prijs 2022 reikt zij uit aan een boek dat het koloniale verleden op unieke wijze ontsluit aan jonge lezers. In *Op de rug van Bigi Kayman* vertelt schrijfster Henna Goudzand Nahar over het barre leven van twee tot slaaf gemaakte kinderen op een Surinaamse plantage. Het is de eerste keer dat voor kinderen van deze leeftijd in boekvorm over slavernij geschreven wordt.

“Afi en Kofi woonden in een land met veel grote boerderijen. Plantages heetten ze daar. Op elke plantage was er iemand die zichzelf slavenmeester noemde. Hij hield kinderen, vrouwen en mannen gevangen en liet hen heel hard voor zich werken. Zij waren zijn slaven, zei hij.”

Vanuit het perspectief van de kinderen wordt voelbaar hoe bedreigend en hard de realiteit van hun leven was. De handen van Kofi en Afi stonden nooit stil, maar moesten toch altijd sneller. Al haatten ze de plek, vluchten durfden ze niet: *“Kregen ze je te pakken, dan liet meester Jan je heel hard door de opzichter straffen. Soms zorgde hij er zelfs voor dat je nooit meer kon lopen.”* Maar als ze op een dag horen dat hun vader misschien verkocht zal worden, is vluchten de enige mogelijkheid.

Goudzand Nahar confronteert haar lezers op precies de juiste verhalende, heldere, indringende toon met de ongelijkheid en vernedering waaraan Afi en Kofi blootgesteld worden. Ze maakt niets mooier omdat het een kinderboek is en toch is het nergens te complex of te zwaar. Voor het hoopvolle, mystieke slot van het verhaal liet de schrijfster zich inspireren door het traditionele Surinaamse kinderliedje *Bigi Kayman* en het verhaal van de Brooskampers, een groep tot slaaf gemaakten die in de achttiende eeuw in Suriname leefde. Zij maakten zich vrij door te vluchten naar een moerasgebied dat Kaymangrassi werd genoemd en werden daarbij volgens een oude legende naar de overkant gedragen door een grote kaaiman met gras op zijn rug. Zo vergaat het ook Kofi en Afi. De indrukwekkende viltstifttekeningen van Hedy Tjin maken dat het verhaal zich als een prentenboek laat lezen. In krachtige, felle kleuren verbeeldt ze de omgeving, emoties, dieren en de verhoudingen op de plantage. Daarbij durft ze spannende keuzes te maken die de personages nog meer los van het papier doen komen. Zo is de huid van Afi en Kofi bruin, maar hun haar fluoriserend roze. *Op de rug van Bigi Kayman* stelt kinderen in staat om al op jonge leeftijd een waarachtig beeld te krijgen van dit deel van de Nederlandse geschiedenis.

Wat is de hoop voor de toekomst? Het is een vraag die in alle fasen en lagen van de gesprekken van de jury aanwezig was. Bij de formulering van de doelstelling, bij de inhoudelijke besprekingen van de boeken, bij de meer persoonlijke verhalen en ook bij de keuze van de winnaar van de Jenny Smelik-IBBY Prijs 2022. Het verlangen naar een wereld waarin mensen elkaar voorbij grenzen, hokjes en vooroordelen ontmoeten, een wereld waarin diversiteit, inclusie en representatie een vanzelfsprekend fundament is

geworden, was de rode draad die de gesprekken van de jury aaneenvlocht. In de mooie winnaar van dit jaar vond de jury zo'n wereld. Culturele diversiteit is in dit boek niet de invalshoek, maar als je het verhaal gelezen hebt, ben je vele levens, gedaanten, inzichten, geuren en smaken rijker. We hebben het dan natuurlijk over *Smaakspoken*.

De jury was verrast en geraakt door het sprookjesachtige verhaal dat Daan Faber, zelf kok, schreef over de negenjarige Puck. Vroeger, toen haar moeder nog leefde, was ze altijd in de keuken van hun restaurant om te proeven en te helpen. Nu voelt ze zich vooral verdrietig en eenzaam.

“Puck, jij bent pas negen en je wilt veel meer dan je kunt. Wie nog niet kan proeven, kan niet koken. Basta!” De avond dat Puck met die woorden door haar vader naar boven wordt gestuurd, gebeurt er iets wonderlijks. Er verschijnt een geheimzinnige zeevrouw om Puck mee te nemen naar een land vol zoutkristallen. Het is het begin van een magische reis, waarbij ze door zeven spoken de zeven smaken leert kennen: zout, pittig, zuur, vet, umami, bitter en zoet. Haar belevenissen slaan een brug naar nieuwe werelden. Letterlijk.

Sara Van den Bossche en Anne Klomberg laten in *Jeugdliteratuur door de lens van etnisch-culturele diversiteit* (2020) zien dat vertrouwde hoofdrolspelers als brugfiguren kunnen fungeren tussen een lezer en minder herkenbare nevenpersonages. Puck is een meisje waar je vanaf bladzijde één sympathie en empathie voor voelt. Dankzij haar ‘bemiddeling’ met de smaakspoken ontstaat er een band met maar liefst zeven andere culturen. De spoken zijn met zorg gekozen. Zo betekent de naam van Elia - de Griekse jongen die Puck leert over olie - ‘olijfboom’ in het Grieks en is Ikeda - de man die Puck kennis laat maken met umami - de naam van de Japanse scheikundeprofessor die umami (eigenlijk meer een sensatie dan een smaak) ontdekte. En hoewel *Smaakspoken* de lezer uitdaagt om verder te kijken dan het hoofdpersonage, krijgt de binnenwereld van Puck ruimschoots de aandacht. Haar verdriet om haar moeder en de zoektocht die zij en haar vader doormaken om elkaar weer te vinden is vol emotie beschreven. Dat haar moeder haar als een van de spoken op haar laatste reis aan de hand neemt ontroerde de jury diep. José Luis García Lechner verbeeldde de diversiteit aan culturen innemend en sfeervol in de vele illustraties. Net als de tekst laten de dynamische, grafisch sterke composities zien dat het bij smaken om veel meer gaat dan enkel een sensatie van de zintuigen. In de verrukkelijke, hoopgevende ontknoping komen alle emoties, kleuren, geuren, smaken en culturen samen in één spectaculair nieuw gerecht. *Smaakspoken* geeft de jury daarmee een prikkelende *taste of things to come*.

Aisha Plein
Ellen-Rose Kambel
Janneke van der Veer
Peter van Rossum
Eline Rottier (juryvoorzitter)

